

אלוהים מחייבת הן את הקולקטיב והן את הפרטים המרכיבים אותו, הן את הדורות הנוכחיים והן את הדורות הבאים. ליהודי אין מפלט מזוהתו היהודית. מי שחושב שיוכל להימלט ממנה יבואו הקללות וירדפו אותו. אלוהים לא יתן לו לחמוק מהקשר שלו אל עם ישראל.

קביעה זו מעצבת עד היום את יחסה של היהדות כלפי יחידים מקרבה, המבקשים להתנתק ממנה. הם לא באמת מסוגלים לכך. חכמינו הצהירו על כך כשקבעו ש"ישראל אף על פי שחטא – ישראל הוא". שם ישראל, התואר יהודי, הוא דבר שאינו נתון לבחירתו של אדם. כל אחד, ויהא הוא הרחוק ביותר, מחויב בברית הקדומה עם אלוהים. והשאלה היא מדוע – מדוע להיות יהודי זה דבר שאין היחיד רשאי להחליט עליו בעצמו? מה מחייב אותי, יהודי שחי במאה ה-21, בברית שכרת אלוהים עם עם ישראל לפני אלפי שנים?

כדי לענות על כך אני מבקש להיעזר בעולמה של הביולוגיה ובמיוחד בדמותו של אבי חוקי התורשה, גרגור מנדל.

גרגור מנדל (1822-1884) היה נזיר צ'כי משועמם למדי. הוא הוסמך לכמורה בגיל 25 וביקש לעבוד כמורה בביולוגיה, אך לא צלח את ההסמכה. בהיעדר תעסוקה החל לעסוק בהכלאת אפונים בגינת המנזר שבו התגורר. במשך עשור הוא ערך ניסויים בהכלאת אפונים עם תכונות זהות ושונות (צורה, צבע, גודל ומיקום העלים וכד') זה בזה, ועקב אחר הופעותיהן בדורות מאוחרים. התוצאות שהגיע אליהן והמסקנות שניסח בעקבותיהן, חוללו מהפכה בתחום מדע התורשה, ולמעשה כוננו את חוקי היסוד של התחום.

בניסוייו, מנדל הצליח להבחין בין מה שאנו מכנים היום 'גנוטיפ' ו'פנוטיפ'. הוא מצא שבהכלאת אפונים עם תכונות שונות, יש שתכונה אחת נעלמת בדור הראשון של ההכלאה (F1). אך אם ממשיכים להכליא את הדור הראשון זה עם זה, התכונות עשויות לשוב ולהופיע בדור השני (F2). מנדל הסיק מכאן שהתכונות לא באמת נעלמו בדור הראשון. הוא הסביר שכל אפון נושא בקרבו שני גורמים (היום אנו קוראים להם גנים) ומוריש רק אחד מהם לצאצאיו. בדור הראשון להכלאה בין זנים שונים, כל צאצא קיבל גורם אחד מאביו וגורם אחד מאמו, כשכל אחד מהם מבטא תכונה אחרת. העובדה שרק תכונה אחת

הגנוטיפ היהודי

זו אחת ההצהרות הדרמטיות בתורה, ואחת החידות הגדולות העומדות בבסיס הזהות היהודית. בפרשת ניצבים משה מגיע לחלק האחרון בנאוומו, בו הוא כורת ברית עם ישראל על כל האמור בספר דברים ועל התורה ככללותה. אך את הברית אין הוא איננו כורת את הברית רק עם העם שנוכח לפניו אלא עם כל הדורות:

"ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת... כי אם את אשר ישנו פה עמנו עומד היום ואת אשר איננו פה עמנו עומד היום".

על פי משה, הברית עם אלוהים גדולה מן הרגע. היא כוללת ומוחלטת, וכוללת לא רק את הדור העומד לפני משה בעת ההיא אלא גם את כלל הדורות הבאים. בהמשך, משה אף מבהיר שהברית אינה פונה רק אל הכלל אלא אל כל יחיד ויחיד. אם יקום מישהו מישראל – איש, משפחה או שבט – אשר ירצה להתנתק מן הברית הקושרת אותו לעם ישראל ולייעודו ההיסטורי, הוא לא יוכל לעשות זאת:

"פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבכו פונה היום מעם ה' אלוהינו ללכת לעבד את אלוהי הגויים ההם... והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך... לא יאבה ה' סלוח לו... והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה".

על פי משה, הזהות היהודית איננה דבר שהיחיד יכול להתנתק ממנה. הברית עם

בספר דברים ללמד את הילדים תורה. זהות יהודית היא דבר שילד יהודי נולד אליה ועל כן לא יכול באמת להתנתק ממנה. היא חלק מזהותו בין אם הוא רוצה בכך ובין אם לאו. קו זה הוא שהוביל לקביעה ההלכתית שזהות יהודית נקבעת בראש ובראשונה על פי הייחוס להורים (בתקופות קדומות היה זה על פי האבא. בתקופות מאוחרות ועד היום, היא נקבעת לפי האמא). אדם שנולד להורים יהודיים, גם אם לא יקיים מצווה אחת מן התורה, ייחשב יהודי. ואילו אדם שלא נולד להורים יהודיים, לא ייחשב יהודי גם אם יקיים את כל המצוות, קלה כבחמורה. היהדות כרוכה עם הביולוגיה ועם חוקיה. כמו משפחה, שאדם יכול לא לאהוב ואפילו לשנוא, אבל תמיד הוא יהיה חלק ממנה, כך היהדות היא עבור היהודי. היא בראש ובראשונה משפחה שמגדירה את מי שהיננו. גם מי שלא אוהב אותה לא יכול באמת להתנתק ממנה.

אולי זו הסיבה לכך שלא פעם ניתן לראות צאצאים להורים, שעזבו את הדרך היהודית והתבוללו, שבים לפתע אל זהותם היהודית מתוך איזה דחף פנימי בלתי מוסכר. הדבר מתרחש גם במשפחות שנטשו לגמרי את המסורת היהודית, וצאצאיהם בדור מאוחר מתעוררים לשוב אליה. הייתכן שאותו גנוטיפ יהודי עבר לאותם צאצאים בתורשה? הייתכן שכמו בניסויי ההכלאה של גרגור מנדל, אותו גנוטיפ היה רק מושתק במשך דורות בעקבות התערבות גורמים דומיננטיים יותר, אך לא מעולם לא נעלם, ורק לאחר כמה דורות נוצרה ההזדמנות שהוא יתבטא מחדש?

רגע לפני הכניסה לארץ והיציאה למסע העצמאות שלו, מלמד משה את עם ישראל את המסר החשוב הזה אודות זהותנו היהודית, שכה רלוונטי עד היום. יהודי זה לא מי שעושה מעשה מסוים, מאמין במשהו מסוים או אומר אמירה מסוימת. יהודי זה בראש ובראשונה זה מי שהיננו. זהו הגורם הנסתר המכונן את חיינו. זו ברית. זו זהות. מי שירצה להילחם בה, לא יוכל לה, כי היא זו שמגדירה אותנו ולא אנחנו אותה.

ייעודנו הוא להתחבר לזהות זו ולהכיר בה. רק משם, מהכרת הגנים שלנו, עלינו לצאת אל התכונה הנראית ואל הביטוי המעשי שלה. הדרך היהודית צומחת מתוך הזהות היהודית, מתחושת המשפחה וברית הגורל והייעוד המשותפת לכולנו. רק משם המסע שלנו מתחיל.

הופיעה לא אומרת שהגורם של התכונה האחרת לא היה קיים שם. הוא רק היה "מושתק" לעומת הגורם השני, שהיה דומיננטי יותר. הגורם (הגנוטיפ) היה קיים בצאצא, אם כי לא התבטא בתכונה הנראית (פנוטיפ).

בדור הבא של ההכלאה, שוב הוריש דור ההורים רק גורם אחד לצאצאים. וכאן נוצרה הזדמנות למפגש גורמים שלא היה אצל דור ההורים. כאן יכלו שני גורמים "מושתקים" להיות מורשים לדור הצאצאים (הסתברות של 1 ל-4), וכך שבה והופיעה התכונה שנעלמה בדור השני, בכרבע מהדור השלישי. הגנוטיפ שהודחק על ידי גורמים שולטים אצל דור ההורים, שב והופיע כפנוטיפ בדור הצאצאים השלישי. התברר, שגם אם תכונות אינן נראות מבחורץ, אין זה אומר שהגורם שלהם, הגנוטיפ, איננו קיים. גנים ממשכיים להתקיים גם בלי להופיע.

ייתכן שחוקי התורשה מעולם הביולוגיה הם שעומדים ביסוד ההצהרה הדרמטית של משה, ועיצובה של היהדות כדבר שאין היחיד יכול להתנתק ממנה. הכל תלוי בשאלה האם זהות יהודית היא פנוטיפ או גנוטיפ.

יש שעבורם היהדות היא רק פנוטיפ. היא אך ורק תכונה חיצונית של האדם, תלויה במעשיו, התנהגותו או מראהו. מי שאינו לבוש נכון או מתנהג באופן המקובל אינו נחשב יהודי. במקרה הרע הוא כגוי לכל דבר, במקרה הטוב הוא לכל היותר תינוק חסר דעת. מי שתופס כך את היהדות, אכן יתקשה להסביר מדוע מי שאינו מעוניין בה לא יוכל להתנתק ממנה. מראה ומעשים זהו דבר בחירי. כל אדם יכול להחליט בפועל אם הוא מאמץ אותם או לא.

אבל בספר דברים מעצב משה את היהדות בצורה אחרת. נראה שעבורו יהדות היא בראש ובראשונה גנוטיפ ולא פנוטיפ. היא מהות פנימית ולא רק צורה חיצונית. משה מדבר על ברית, שאינה ניתנת להפרה או לפירוק. בלשונו מדובר בגנוטיפ, בגורם נסתר המצוי מתחת לפני השטח והופך את היהודי למי שהוא, בעל כורחו. את אותו גורם יורש כל יהודי מהוריו, והוריו מהוריו, עד לימי משה ואפילו האבות. עוד טרם האדם בחר בגורם הזה, הגורם הזה בחר בו. כל היהדות מעוצבת לאור התפיסה הזו – החל מברית המילה שנעשית בתינוק הנולד, עוד טרם ניתנה בו דעת, וכלה בציווי החזור